

Tarih Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Eylem Araştırması¹

An Action Research for Developing Critical Thinking Skills of History Teacher Candidates

Aslı AVCI AKÇALI²

Öz

Günümüz dünyasında bireylerin bilinçli düşünürler olmak için sahip olmaları gereken en önemli niteliklerden biri eleştirel düşünebilmeleridir. Ancak eleştirel düşünebilen bireyler yetiştirebilmek için öncelikle eleştirel düşünebilen öğretmenlere gereksinim vardır. Bu gerçekten hareketle bu çalışmada tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada eylem araştırması yöntemi işe koşulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu 12 son sınıf tarih öğretmen adayı oluşturmaktadır. Tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi için birinci el tarihi kaynakların eleştirel analizine odaklanan bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları anket formu ve birinci el tarihi kaynak analizi rubriğinden oluşmaktadır. Araştırmanın sonucunda tarih öğretmen adaylarının tarih öğretiminde eleştirel düşünme becerilerinin gerekliliği ve eleştirel düşünceyi kullanmanın öğrencilere sağlayacağı kazanımlar konusunda daha bilinçli hale geldikleri görülmüştür. Ayrıca birinci el tarihi kaynakları eleştirel değerlendirme konusundaki yeterlik algıları da eğitim sonrasında olumlu yönde önemli bir değişim göstermiştir. Bununla birlikte eğitim sonrasında katılımcıların birinci el tarihi kaynakları eğitim öncesine göre çok daha farklı yönlerden eleştirel biçimde sorgulayabildikleri ve analiz edebildikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih öğretmen adayları, eleştirel düşünme, birinci el tarihi kaynaklar

Abstract

In today's world, one of the most important qualifications that individuals should have to be conscious thinkers is to be able to think critically. However, in order to be able to cultivate individuals who can think critically, firstly the teachers who can think critically are needed. So, the aim of this study is to develop critical thinking skills of history teacher candidates. In this research, the method of action research is conducted. The participants of the research are composed of 12 final grade history teacher candidates. To develop the critical thinking skills of history teacher candidates an education focusing on the critical analysis of first hand historical resources was performed. Data collection tools were a questionnaire form and first hand historical resource analysis rubric. As a result of the research, history teacher candidates have become more conscious of the necessity of critical thinking skills in history teaching and on the benefits of critical thinking for students. In addition, the competency perceptions of the participants on the critical analysis of first hand historical resources also showed a significant change in the positive direction after the education process. In addition, it has been found that after the education the participants can critically question and analyze the first hand historical resources from much different perspectives than before the education.

Keywords: History teacher candidates, critical thinking, first hand historical resources

2. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye; <https://orcid.org/0000-0001-7628-3180>

Atf / Citation: Avcı Akçalı, A. (2019). Tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması. *Kastamonu Education Journal*, 27(1), 231-246. doi:10.24106/kefdergi.416009

Extended Abstract

Purpose and Significance: In today's world, one of the most important qualifications that individuals should have to be conscious thinkers is their ability to think critically. For most researchers, it is important that individuals learn to think critically. Since, if we cannot think critically about a bunch of questions surrounding us, it is inevitable that we face a lot of answers that we do not really know what it means (Halpern, 2014). Moreover, it is important that individuals should have critical thinking skills as well as knowledge to understand the outside world, and even themselves, to be able to adapt the change and transformation process in the world, and to continue their lives as healthy individuals in society. At the process of cultivating individuals who can think critically, educational institutions and most importantly teachers have important tasks. However, in order to be able to realize this, firstly the teachers who can think critically are needed.

One of the most critical lessons in the development of students' critical thinking skills is history. In order for history teachers to be able to conduct activities to improve students' critical thinking skills in their classroom, firstly they must be able to think critically and know how to teach it. In history lessons, studies focusing on the analysis of first-hand historical resources are important activities for the development of critical thinking skills. Due to this fact, in this research, it was aimed to determine and develop the perceptions of history teacher candidates about their critical thinking skills and their ability to question and analyze first hand historical resources critically.

Method: In this research, the method of action research which focuses on the development of the existing situation is conducted. The participants of the research are composed of 12 final grade history teacher candidates who attend to faculty of education of a university in the west of Turkey in fall semester of 2017-2018 academic year. To develop the critical thinking skills of history teacher candidates an education focusing on the critical analysis of first hand historical resources was performed. The education process lasted 8 weeks. The study includes a training process consisting of preparation, implementation and evaluation steps.

In the research, one of the data collection tools is a questionnaire form which aims to execute the participants' perceptions of critical thinking in history teaching and their competency in critical analysis of first hand historical resources. The questionnaire includes 4 open-ended questions. The other data collection tool is the first hand historical resource analysis rubric which is used to demonstrate how the participants' ability to critically questioning and analyzing historical resources changed before and after the training. The rubric is based on a 12-item document identification form for critical review of first hand resources which was developed by Craver (1999). Content analysis was used in the analysis of the questionnaire data and descriptive analysis was used in the analysis of the data obtained from the rubric.

Discussion and Conclusion: As a result of the research, history teacher candidates have become more conscious of the necessity of critical thinking skills in history teaching and on the benefits of critical thinking for students. In addition, the competency perceptions of the participants on the critical analysis of first hand historical resources also showed a significant change in the positive direction after the education process. Before training 10 of the 12 participants stated that they feel themselves inadequate in this regard, yet after the training 9 of the 12 participants said that they feel themselves adequate. However, it has been found that after the education the participants can critically question the first hand historical resources from much different perspectives than before the education. The rate at which participants could question all of the criteria set for critical questioning after the training increased significantly. In addition, after training there was also a significant increase in the rate of participants who can critically analyze the first hand historic resources. In this context, it was seen that more than half of the participants gave sufficient responses in 10 of the 12 criteria identified for critical analysis. This result shows that the training has achieved its purpose substantially.

As the result of research shows the benefits of using first hand historical resources on development of history teacher candidates' critical thinking skills, similar studies with first hand historic resources should be increased in the courses in history teacher training programs. Particularly in the scope of research assignments, it should be ensured that activities such as the selection and use of first hand historic resources are provided. Taking initiatives in this sense is thought to be beneficial in improving teacher candidates' critical thinking skills.

1. Giriş

Üst düzey düşünme, mantıklı düşünme, ilişkisel düşünme, yaratıcı düşünme gibi kavramlarla zaman zaman eş anlamlı olarak kullanılan eleştirel düşünceyle ilgili terminoloji, açıklama ve karakteristikler açısından bilim adamları ve araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla eleştirel düşünceye yönelik tanımlamalar da farklılık göstermektedir. Araştırmacıların bir kısmı eleştirel düşünceyi bilgiye ulaşma çabası, açıklamaların üretimi, fikirlerin değerlendirilmesi, birbiriyle ilgisiz fakat benzer kavramlar arasında ilişki kurma şeklinde tanımlarken bazılarıysa gözlem, sınıflandırma, özetleme ve yorumlamayı kapsayan beceriler bütünü olarak tanımlamaktadır (Craver, 1999). Kapsamlı ve anlaşılır bir tanım vermek gerekirse Sanoma Üniversitesi Eleştirel Düşünme Merkezi yöneticisi Richard Paul'a göre eleştirel düşünce temelde "inanç ve eylemlerin yol göstericisi olarak gözlem, deneyim, muhakeme ve iletişimden kaynaklanan ya da bunlara dayalı olarak oluşan bilginin aktif biçimde ve ustaca kavramsallaştırdığı, uygulandığı, analiz edildiği, sentezlendiği ya/ya da değerlendirildiği entelektüel olarak disiplinli bir süreçtir" (Robyns, 2001, s. 365). Robert Ennis'in uygulama açısından evrensel kabul edilebilecek tanımına göre ise eleştirel düşünme "ne yapılacağı ya da neye inanılacağı konusunda mantıklı ve yansıtıcı düşünme"dir (Ennis, 1993, s.180).

Eleştirel düşüncenin boyutları (örneğin beceriler, eğilimler, ahlaki karakter) da bilim adamları arasında tartışma konusu olmuştur. Literatüre bakıldığında eleştirel düşüncenin bilişsel becerilerin kullanımını gerektirdiği konusunda genel bir konsensüs bulunmaktadır. Ayrıca eleştirel düşünmek için bilişsel becerilerin yanı sıra bunları kullanmaya eğilimli olmak da gerekmektedir. Sonuç olarak araştırmacılar eleştirel düşüncenin eğilimler ve zihinsel özellikler olarak adlandırılan ve eleştirel düşünürün davranış biçimini karakterize eden duygusal bir boyutu içerdiğini öne sürmüşlerdir (Jones & Ratcliff, 1993).

Eleştirel düşünme günümüzde felsefe, eğitim, psikoloji gibi farklı disiplinlerin araştırma alanları içinde görülmekte, dolayısıyla her disiplin ve araştırmacı kendi ilgi alanını merkeze aldığından birbirinden farklı birçok eleştirel düşünme tanımı ortaya çıkmaktadır. (Gündoğdu, 2009). Bununla birlikte alanları her ne olursa olsun araştırmacıların büyük bölümüne göre bireylerin eleştirel düşünmeyi öğrenmesi önemlidir. Çünkü bizi çevreleyen bir yığın soru hakkında eleştirel düşünemeysek, gerçekte ne anlama geldiğini bilmediğimiz bir sürü yanıtla karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdır (Halpern, 2014).

"Bilgi güçtür" gerçeğinin artık "bilgi ve düşünce güçtür" şeklinde değiştiğini ifade eden Halpern (2014) bilginin ancak doğru düşünmeyle desteklendiğinde, düşünceninse ancak geniş ve doğru bir bilgi temeline dayandığında güçlü olduğunu ifade etmektedir. Bireylerin dış dünyayı ve hatta kendilerini doğru biçimde anlamaları ve anlamlandırabilmeleri, hızla gerçekleşen değişim ve dönüşüm sürecine adapte olabilmeleri ve toplumda sağlıklı birer birey olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için bilginin yanı sıra eleştirel düşünme becerilerine sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Unrau (2008) bunu çeşitli örneklerle açıklamaktadır. Günümüzde insanlar farklı yollardan birçok şeyi satın almaya zorlanmaktadır. Fakat tüketici olarak akıllıca seçimler yapabilmek gerekçeli düşünmemizi gerektirir. Ayrıca yönetenler hakkında da bu tür bir düşünce tarzına sahip olmamız gerekir. Toplumun devamlılığı bilgili seçmenlere bağlıdır. Demokrasilerin etkili biçimde işleyebilmesi için kişilerin toplumlara ve ulusları etkileyen konularda bilinçli tercihler yapmaları, bunun için de eleştirel düşünme becerileri gerekir.

Eleştirel düşünceyle ilgili 1980'li yıllardan itibaren yapılan çeşitli deneysel araştırmalar bunun öğrenilebilir ve öğretilebilir bir düşünme biçimi olduğunu ortaya koymuştur (Halpern, 2014). Literatür incelendiğinde de öğrencilerin eleştirel düşünce beceri ve eğilimlerinin artırılmasına yönelik eğitim stratejilerinin geliştirilmesi konusuna yönelik 80'li yıllardan itibaren artan bir ilgi söz konusudur. Bununla birlikte günümüz eleştirel düşünce hareketine yol veren Paul, Nosich, Halpern, Perkins, Ennis gibi düşünürler, bakış açıları farklı olmakla birlikte, okullardaki öğrenmenin eleştirel düşünceye önem vererek yapılandırılmış bir müfredata dayalı olarak düzenlenmesine odaklanmıştır (Gibson, 1995). Eleştirel düşüncenin okul programlarına dahil edilmesi önemlidir. Çünkü maruz kalınan yoğun bilginin kullanışlı hale dönüştürülmesi böylece mümkün olabilir.

Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi konusunda en önemli derslerden biri tarih dersidir (Provus, 1955). Bu bağlamda yabancı literatürde tarih dersinde eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik bazı çalışmalar göze çarpmaktadır. O'Reilly'nin 1990'da yayımlanan 4 ciltlik kitabında öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi tarih derslerine dahil etmeleri için ders planları sunulmuştur. Böylece tarihçilerin bir tarihsel konu ya da problem üzerinde kaynakları nasıl yargıladıklarını ya da ön yargılarını göstererek öğrencilerin eleştirel düşünmelerini sağlamayı hedeflemiştir (Akt. Lacey, 1995). Craver (1999)'ın kitabında ise amaç internet aracılığıyla ulaşılabilecek birinci el kaynakların tarih dersinde eleştirel düşünceyi öğretmek için nasıl kullanılabileceğini göstermek ve öğretmenlere ve okul medya uzmanlarına rehber bilgiler sunmaktır. Capps ve Vocke (1991) ise araştırmalarında ortaöğretim tarih dersinde öğrenci-

lerinin eleştirel düşünce becerilerini geliştirmek amacıyla akran etkileşimi ve çoklu kaynak (birinci el-ikinci el) kullanımına dayalı bir model geliştirip uygulamışlardır. Tarih dersleri aracılığıyla eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik tez çalışmaları da göze çarpmaktadır (Millton, 1993; Pallegriano, 2007; Thill, 1990).

Türkiye’de ise konunun 1990’lı yıllardan itibaren tarih eğitiminin akademik anlamda yoğunlukla irdelenmeye başlanması ve tarih öğretiminin yeniden yapılandırılması konusundaki çalışmaların hız kazandığı 2000’li yıllardan itibaren dikkati çekmeye başladığı görülmektedir. Bu bağlamda, yenilenen tarih dersi öğretim programlarının içerdiği kazanımlarla geliştirilmesini hedeflediği temel beceriler ve tarih dersinde kullanılacak performans görevleri arasında eleştirel düşünme becerilerine yer verildiği görülmektedir (TC Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2007; 2011a; 2011b; 2012). Yine programın kazandırmayı amaçladığı tarihsel düşünme becerilerinden tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma gibi becerilerin eleştirel düşünmenin bilişsel boyutlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Tarih öğretmenlerinin sahip olması gereken “tarih öğretmeni özel alan yeterlikleri” kapsamında da tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeye dönük faaliyetleri uygulayabilme becerisine dikkat çekilmektedir (TC Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, 2013).

2000’li yıllardan itibaren tarih öğretiminin eleştirel düşünme boyutu üzerine araştırmaların da sıklığı görülmektedir. Dirioz (2006) tez çalışmasında öğretmenlerin tarih konularını öğretirken eleştirel ve yaratıcı düşünceyi harekete geçiren yöntem, teknik ve araçları ne derecede kullandıklarını tespit etmeyi ve bu tür bir eğitimin önünde ne tür engeller bulunduğunu saptayarak öneriler getirmeyi hedeflemiştir. Dinç (2009) de çalışmasında tarih eğitiminin daha etkin ve etkili bir hale getirilebilmesinin başlıca yollarını tartışmakta ve bunlar arasında eleştirel düşünce öğretimi de değerlendirmektedir. Ayrıca Demircioğlu (2009) gerçekleştirdiği çalışmayla liselerde görev yapan tarih öğretmenlerinin tarihsel düşünme becerileri hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yine Demircioğlu (2011) araştırmasında öğretmenlere örnek olması için tarih web sitelerinin tarih dersleri bağlamında eleştirel bir bakış açısıyla nasıl incelenebileceğini ortaya koymuştur. Büyükboyacı (2013) ise tarih öğretmenlerinin tarih ve tarih dersine dair öğrenme ve düşünce gelişimi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesini amaçladığı çalışmasının bir boyutunda öğretmenlerin eleştirel düşünceyi harekete geçiren etkinlikleri kullanma sıklıkları, gerekçeleri ve konu ile ilgili düşüncelerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Arseven, Dervişoğlu ve Arseven (2015) ise tarih öğretmen adaylarının sorgulama becerileri ile eleştirel düşünme eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan bir araştırma gerçekleştirmişleridir.

Craver (1999)’a göre geçmişin nasıl ve nedenlerine ışık tutacak ilişkiler ve kalıplar kurmak için uygun tarihsel delillerin toplanmasına dayanan araştırmalar yoluyla tarih dersleri eleştirel düşünme becerileri yaklaşımının süreç ve içeriğine uygun hale getirilmeye elverişli derslerdir. Bunun gerçekleştirilmesiyle öğrencilerin aşağıdaki becerileri gerçekleştirmesi mümkün olacaktır:

1. Değişik fikirleri keşfetme, farklı düşünme, risk alma ve görüşleri ifade etme. (Bunlar kuramsal düşünme yeteneğini, çıkarım yapmayı, hipotez kurmayı, alternatif senaryolar üretmeyi, sorular sormayı, tahminlerde bulunmayı ve metaforik düşünmeyi içerir.)
2. Bir metinde anlam konusundaki olasılıkları sorgulama ve kültürel ve psikolojik nüanslarla karmaşıklıkları belirleme.
3. Bir metindeki anlam belirsizliklerini fark etme ve kavrama ve arkaik kelime hazinesini anlama.
4. Bir kaynağın bağlamının ve bakış açısının önemini anlama ve bunun geçerliliğini belirlemeye yarayacak içsel ve dışsal kanıtları fark etme.
5. Bir kaynağın ana fikrini kavrama.
6. Bir kişinin kendi fikirleri, deneyimleri ve bilgisi ile kaynak arasında bağlantı kurma.
7. Tarihsel kanıtlarla desteklenebilecek genellemelere ulaşma.
8. Bir dizi birinci el kaynaktaki konuları ve kalıpları kavrama
9. Sözlü ve yazılı iletişiminde bir kişinin düşüncelerini açık ve ikna edici biçimde aktarma
10. Grup etkileşimine dayalı ödevlerde akranlarıyla işbirliği yapma (Craver, 1999, ss. 26-27).

Çoğu deneysel çalışma eleştirel düşüncenin okuma, yazma, grup etkileşimi, konuşma, tartışma gibi etkinliklerle geliştirilebileceğini ileri sürmektedir (Daniel vd., 2005; De La Paz, 2005; Gueldenzoph-Snyder & Snyder, 2008; Kerr, 1998; Kimbrough, 2007; Suydam & Warner, 1977’den akt. Craver, 1999). Bunların hepsini tarih çalışmasında kullanmak mümkündür. Bununla birlikte tarih dersinde yukarıdaki etkinlikleri de işe koşacak faaliyetler gerçekleştirerek öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye katkı sağlayacak en etkili yollardan biri birinci el kaynakların incelenmesi ve sorgulanmasıdır (Capps & Vocke, 1991; Craver, 1999; De La Paz, 2005, Köksal’dan akt. Doğan & Dinç, 2007; Milton, 1993; Savich, 2009). Çünkü birinci el kaynaklarla yapılan çalışmalar tarih öğrencilerinin kanıt bulmalarını, çıkarım yapmalarını

ve fikir üretmelerini (Craver, 1999), önyargıları analiz ederek farklı bakış açılarını incelemelerini (Savich, 2009), muhakeme becerileri kazanmalarını (De La Paz, 2005; Işık, 2011), tartışıp, değerlendirmelerde bulunarak yorum üretmelerini (Altıkulaç & Gökçaya, 2014; Ulusoy, 2009) ve yazma becerileri geliştirmelerini (Capps & Vocke, 1991) sağlamaktadır.

Ancak tüm alanlarda olduğu gibi tarih dersinde de eleştirel düşünme becerilerini geliştirecek faaliyetler gerçekleştirilmesi noktasında dikkat çekilmesi gereken husus tarih öğretmenlerinin bu konudaki bilgi, beceri ve yaklaşımlarıdır. Çünkü eleştirel düşünen öğrencileri yetiştirebilmek, bunu sağlayacak etkinliklerin ve ortamın planlanmasını gerektirir (Doğanay & Yağcı, 2011; King, 1995; Paul, 2012). Bu da ancak eleştirel düşünebilen öğretmenler sayesinde mümkün olur (Unrau, 2008). Bu nedenle öğretmenlerin henüz hizmet öncesi eğitimleri aşamasında bu anlamdaki gelişimleri önemszenmelidir (Hager&Kaye, 1992; Paul, Elder & Bartell, 1997). Tarih dersiyle eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine konusuna odaklanan araştırmaların önemli bir bölümünün tarih öğretmenlerinin konu hakkındaki bilgi ve yaklaşımlarını tespit etmeye yönelik olduğu görülmektedir (Büyükboyacı, 2013; Craver, 1999; Demircioğlu, 2011; Dirioz, 2006; O'Relly'den akt. Lacey, 1995). Ancak bu çalışmalar arasında tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir uygulamalı çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle mevcut çalışma eğitimlerinin son aşamasındaki tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin birinci el tarihi kaynak incelemelerine yönelik hazırlanan eğitim yoluyla geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Tarih öğretmen adaylarının eğitim öncesi ve sonrasında eleştirel düşünme becerilerine yönelik algıları nasıldır?
2. Tarih öğretmen adaylarının eğitim öncesi ve sonrasında birinci el tarihi kaynakları eleştirel gözle değerlendirebilme yeterlikleri ve bu bağlamda yaşadıkları zorluklar konusundaki görüşleri nasıldır?
3. Tarih öğretmen adaylarının eğitim öncesi ve sonrasında bir birinci el tarihsel kaynağı eleştirel biçimde sorgulama ve değerlendirme biçimleri nasıldır?

2. Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerine yönelik algılarının ve birinci el tarihsel kaynakları eleştirel gözle değerlendirebilme yeterliklerinin tespit edilerek geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle araştırma eylem araştırması yaklaşımına dayanmaktadır. Eylem araştırması uygulamada var olan sorunların tespit edilmesine ve çözülmesine yönelik olarak uygulayıcıların tek başlarına ya da bir araştırmacı ile birlikte uygulama sürecini çalışmalarına dayanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2006, s. 78). Eylem araştırması değişimi ve gelişimi gerçekleştirmek ve desteklemek amacına dayanır ve birbiri ile örtüşen; mevcut durumu araştırma, eylemi planlama, gelişim için yeni uygulamaları deneme, değişimi izleme, uygulanabilir bilgiye ulaşmak için verileri analiz etme ve yorumlama ve raporlama şeklindeki araştırma döngülerini içerir (Given, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim öğretim yılının güz yarısında, Buca Eğitim Fakültesi Tarih eğitimi Anabilim Dalı son sınıfında öğrenim görmekte olan 12 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmaya gönüllülük esasına dayalı olarak dahil edilmiş olan katılımcıların 7'si erkek, 5'i ise kadındır.

Veri Toplama Araçları

Anket Formu

Araştırmada tarih öğretmen adaylarının tarih öğretiminde eleştirel düşünme becerilerinin gerekliliği, bunun öğrencilere sağlayacağı kazanımlar, birinci el tarihi kaynakları eleştirel gözle değerlendirme yeterlikleri ve bu konuda yaşadıkları zorluklar konusundaki görüşlerinin eğitim öncesi ve sonrasında ne tür değişiklikler gösterdiğinin ölçülebilmesi amacıyla 4 açık uçlu sorudan oluşan bir anket formu geliştirilmiştir. Geliştirilen form iki alan uzmanı tarafından incelenmiş, bu doğrultuda gereken düzeltmeler yapılmıştır. Böylelikle hazır hale getirilen form katılımcılara eğitim öncesi ve sonrasında uygulanmıştır.

Birinci El Tarihi Kaynak Analizi Değerlendirme Rubriği:

Araştırmada tarih öğretmen adaylarının birinci el tarihsel kaynakları eleştirel biçimde sorgulama ve analiz edebilme becerilerinin eğitim öncesi ve sonrasında nasıl değişim gösterdiğini ortaya koymak amacıyla Craver (1999) tarafından geliştirilen 12 maddelik "belge tanımlama formu" temel alınmıştır. Craver tarafından geliştirilen form birinci el tarihi kaynakların eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesine yönelik olarak geliştirilmiştir. Bahsi geçen form incelenerek Türkçeye ve gerçekleştirilen çalışmaya uyarlanmıştır. Ardından form üzerinde uzman görüşü alınarak gerekli düzeltme-

ler yapılmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki maddelere dayanan ve her maddenin yeterli/yetersiz şeklinde basamaklandırıldığı bir rubrik oluşturulmuştur:

1. Kaynağı betimleme (yazarı, yazım tarihi, kaynağın türü)
2. Kaynağın yapısını/organizasyonunu değerlendirme
3. Kaynağın ana fikrini belirleme
4. Kaynağın yazılış amacını belirleme ve bunu metin içinden kanıtla destekleme
5. Yazarın bakış açısını belirleme
6. Kaynağın içinde bulunduğu tarihsel bağlamı yansıtmaya derecesini değerlendirme
7. Kaynağın söylediği önemli şeyleri tespit etme
8. Kaynağın konuyla ilgili yanıtlamadığı/atladığı soruları açığa çıkarma
9. Kaynağın güvenilirliğini anlama
10. Kaynağın varsayımlarını belirleme
11. Kaynağın mantığıyla hareket edildiğinde konuyla ilgili çıkarılacak sonuçları belirleme
12. Kaynağın verdiği bilgileri diğer kaynaklarla karşılaştırma (Craver, 1999, s. 30).

Hazırlanan rubrik öğretmen adaylarının birinci el tarihi kaynaklara yönelik değerlendirmelerinin (soru sorma ve yanıtlama açısından) eğitim öncesi ve sonrası nasıl değiştiğinin ortaya konması için ön-test ve son-test olarak kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların gerçekleştirilen grup çalışmalarında akranlarının çalışmalarını değerlendirmeleri için kontrol listesi olarak kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Uygulama süreci hazırlık, uygulama ve değerlendirme basamakları ile toplamda 8 hafta (16 saat) sürecek biçimde planlanmıştır.

Hazırlık

Uygulama sürecinde öncelikle öğretmen adaylarının tarih eğitiminde eleştirel düşünme becerilerinin gerekliliği ve yararına yönelik algıları ile birinci el tarihi kaynakları eleştirel biçimde analiz etme yeterlikleri konusundaki görüşlerinin alınması için hazırlanan anket formu ön-test olarak uygulanmıştır. Ayrıca ön-test olarak tarih öğretmen adaylarına İzmir’de kadının toplumsal yaşamdaki yeri konusunda bir gazete makalesi (Akt. Beyru, 2000) verilmiştir. Öğretmen adaylarının bu belgeyi eleştirel bir bakış açısıyla inceleyebilmek için belgeye yönelik sorular oluşturmaları ve bu soruları yanıtlamaları istenmiştir. Daha sonra öğretmen adaylarından toplanan yanıtlar araştırmacı tarafından “Birinci El Tarihi Kaynak Analizi Değerlendirme Rubriği” ne göre değerlendirilmiştir. Kaynağın eleştirel incelemesi konusunda hangi boyutlarda sorun yaşandığı, katılımcıların ne tür sorular sorabildikleri/soramadıkları ve yanıtlarının niteliği tespit edilmiştir. Ardından bu eksikler de göz önünde bulundurularak ve alan yazın taraması yapılarak öğretmen adaylarına birinci el kaynakların eleştirel analizine yönelik bir eğitim hazırlanmıştır. Hazırlanan eğitimin içeriği ve kullanılacak birinci el tarihi kaynaklar ile ilgili uzman görüşü alınmış ve hazırlık süreci tamamlanmıştır.

Uygulama

Uygulamanın ilk aşamasında tarih öğretmen adaylarına eleştirel düşüncenin ne olduğu ne tür boyutlarının olduğu, neden gerekli olduğu, hangi becerileri gerektirdiği konusunda power point sunumu ile desteklenerek bilgiler verilmiştir. Bu evrede eleştirel düşüncenin tarih eğitimi ile geliştirilmesi konusu tartışılmış, bunun birinci el kaynaklarla nasıl yapılabileceği konusunda görüş ve önerileri alınarak farkındalık yaratılmış, öğretmen adaylarının sürece dahil edilmeleri sağlanmıştır.

Bir sonraki aşamada kendilerine verilen örnek bir birinci el tarihi kaynağı eleştirel bakış açısıyla değerlendirmek için kaynağın hangi açılardan sorgulanması gerektiğini düşünmeleri ve bu doğrultuda kaynağa sorulacak soruları hazırlamaları ve yanıtlamaları istenmiştir. Daha sonra oluşturulan sorular gruplandırılarak tahtaya yazılmış, üzerinde tartışılarak eksiklikleri belirlenmiş ve ölçütler oluşturulmuştur. Böylece öğretmen adaylarının kendilerini sürecin bir parçası olarak görmeleri sağlanmıştır. Daha sonra birinci el tarihi belgenin eleştirel analizi için hazırlanmış örnek sorular ile eleştirel analizin nasıl değerlendirileceğine dair örnek kontrol listesi verilerek incelemeleri istenmiştir.

Dört hafta (8 saat) süren bir sonraki aşamada katılımcılar ikişer kişiden oluşan 6 gruba ayrılmıştır. Kendilerine her hafta 19. ve 20. yüzyılda Türkiye’de bulunan gezginlerin kentler hakkındaki anlatılarından, ülkeye gelen resmi görevlilerin raporlarından ve gazete makalelerinden seçilen farklı bir birinci el tarihi kaynak (Beyru, 2000; Pınar, 1994; Pınar,

1997) verilerek grupların önce kaynağı incelemeleri daha sonra ise eleştirel analiz için kaynağın hangi açılardan sorgulanması gerektiğini tespit ederek oluşturdukları soruları yazmaları ve yanıtlamaları istenmiştir (Üzerinde çalışılan kaynaklardan örnekler için bakınız Ek 1 ve Ek 2). Daha sonra gruplardan hazırladıkları soru ve cevapları kendi aralarında değiştirerek kontrol listelerine göre değerlendirmeleri ve birbirlerine dönüt vermeleri istenmiştir (Öğrenci değerlendirmelerinden örnekler için bakınız Ek 3).

Uygulamanın Değerlendirilmesi

Her uygulamanın bitiminde grupların çalışmaları araştırmacı tarafından incelenerek katılımcılara eleştirel sorgulama ölçütlerinin hangilerine uygun sorular oluşturabildikleri ve yanıtlarının niteliği konusunda dönüt verilmiş, uygulama sürecine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Böylelikle öğretmen adaylarının yapılan uygulamaya dair değerlendirme sürecine de dahil olmaları sağlanmıştır.

Uygulamanın bitiminde öğretmen adaylarına ön-test olarak verilen birinci el tarihi belge yeniden verilerek ilk önce eğitimde öğrendikleri ölçütlere göre eleştirel analiz soruları oluşturmaları daha sonra ise hazırlanan soruları belge üzerinden yanıtlamaları istenmiştir. Verilen yanıtlar araştırmacı tarafından "Birinci El Tarihi Kaynak Analizi Değerlendirme Rubriği"ne göre değerlendirilerek eğitim öncesi analiz sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte katılımcılara eğitim öncesi uygulanan ve açık uçlu sorulardan oluşan anket formu tekrar uygulanmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerine yönelik algılarının ve birinci el tarihi kaynakları eleştirel gözle değerlendirebilmeleri konusundaki görüşlerinin alınması için oluşturulmuş olan ve açık uçlu sorulardan oluşan anket formuna verilen eğitim öncesi ve sonrası yanıtlar içerik analizine tabi tutulmuştur. Veriler incelenerek kodlanmış, daha sonra temalar oluşturulmuştur (Yıldırım & Şimşek, 2006). Kodlamada güvenilirliğin sağlanması için veriler 4 hafta sonra araştırmacı tarafından tekrar kodlanarak uyum yüzdesinin en az %70 olması gerekliliğinin (Miles & Huberman, 1994) sağlandığından emin olunmuştur. Daha sonra veriler bu temalara göre sınıflandırılmış, frekans hesaplaması yapılarak tablo şeklinde sunulmuştur.

Birinci El Tarihi Kaynak Analizi Değerlendirme Rubriği'nin ön-test ve son-test olarak uygulanması ile elde edilen veriler ise betimsel analize tabi tutulmuş (Yıldırım & Şimşek, 2006), yeterli /yetersiz şeklindeki basamaklara göre kodlanarak sayısallaştırılmış, tablo üzerinde gösterilmiştir.

3. Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın Birinci Alt Problemine Yönelik Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemi tarih öğretmen adaylarının eğitim öncesi ve sonrasında eleştirel düşünme becerilerine yönelik algılarının nasıl olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda tarih öğretmen adaylarına uygulanan ankette öncelikle tarih öğretiminde eleştirel düşüncenin gerekliliği konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Bu soruya eğitim öncesi ve sonrası verilen yanıtlara dair analiz sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Tarih Öğretmen Adaylarının Tarih Öğretiminde Eleştirel Düşünmenin Gerekliliği Konusundaki Görüşlerinin Eğitim Öncesi ve Sonrası Durumu

	Görüşler	f
Eğitim Öncesi	Öğrencilere sağlayacağı kazanımlar açısından	5
	Tarih bilimi sorgulamayı gerektirdiği için	3
	Objektif bir bakış açısına sahip olmak için	2
	Doğru bilgiye ulaşabilmek için	2
	Tarihi olayları çok yönlü değerlendirebilmek için	1
	Tarih dersini ezbercilikten kurtarmak için	1
	Tarihi kaynaklar yetersiz olduğu için	1

	Görüşler	f
Eğitim Sonrası	Öğrencilere sağlayacağı kazanımlar açısından	8
	Objektif bir bakış açısına sahip olmak için	6
	Farklı fikirlere saygıyla yaklaşmak için	5
	Tarihi olayları çok yönlü değerlendirebilmek için	5
	Tarih bilimi sorgulamayı gerektirdiği için	4
	Doğru bilgiye ulaşmak için	4
	Tarih dersini ezbercilikten kurtarmak için	2
	Mantıklı seçim yapma becerisi kazanmak için	2

Tablo 1’de görüldüğü üzere eğitim öncesinde de sonrasında da öğretmen adaylarının eleştirel düşünmenin tarih eğitiminde gerekliliği konusundaki en temel gerekçeleri bunun “öğrencilere sağlayacağı kazanımlara” odaklanmaktadır. Ancak bu doğrultuda görüş belirten katılımcıların eğitim sonrasında sayıca arttığı (f=8) gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra eğitim sonrası verilen yanıtlara katılım oranının tüm kategorilerde sayıca daha fazla olduğu, ayrıca belirtilen gerekçelerin çeşitlendiği görülmektedir.

Birinci alt probleme yönelik olarak tarih öğretmen adaylarına yöneltilen ikinci soru ise tarih öğretiminde eleştirel düşünceyi kullanmanın öğrencilere sağlayacağı kazanımlar hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtların eğitim öncesi ve sonrası dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Tarih Öğretmen Adaylarının Tarih Öğretiminde Eleştirel Düşünceyi Öğretmenin Öğrencilere Sağlayacağı Kazanımlar Konusundaki Görüşlerinin Eğitim Öncesi ve Sonrası Durumu

	Görüşler	f
Eğitim Öncesi	Sorgulama becerileri gelişir	4
	Çok yönlü bir bakış açısı kazanırlar	3
	Yorum becerileri gelişir	3
	Tarihi kaynakları farklı açılardan değerlendirebilirler	2
	Düşünme becerileri gelişir	2
	Objektif bakış açısı kazanırlar	2
	Tarihi olayları daha iyi kavrarlar	1
	Neden-sonuç ilişkisi kurmaları kolaylaşır	1
	Eğitim Sonrası	Çok yönlü bir bakış açısı kazanırlar
Sorgulama becerileri gelişir		9
Objektif bakış açısı kazanırlar		9
Tarihi kaynakları farklı açılardan değerlendirebilirler		8
Düşünme becerileri gelişir		6
Tarihi olayları daha iyi kavrarlar		6
Başka fikirlere saygıyla yaklaşabilirler		4
Yorum becerileri gelişir		4
Karar verme becerileri gelişir		3
Bilinçli tercihler yapabilirler	2	
Neden-sonuç ilişkisi kurmaları kolaylaşır	2	

Tablo 2 incelendiğinde de sonucun Tablo 1’de görüldüğü şekilde bir değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Tarih öğretiminde eleştirel düşünceyi öğretmenin öğrencilere sağlayacağı kazanımlar hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. “Çok yönlü bakış açısının” ve “sorgulama becerilerinin gelişimi” katılımcıların büyük bölümü tarafından sıklıkla değinilen kazanımlar arasındadır. Bununla birlikte “farklı fikirlere saygıyla yaklaşma”, “karar verme becerilerinin gelişimi” ve “bilinçli tercihler yapma yeterliği kazanma” konularının farklı olarak eğitim sonrasında dile getirildiği görülmektedir.

Bu alt probleme yönelik bulgular eğitim sonrasında katılımcıların eğitim öncesine göre eleştirel düşünme becerilerinin tarih öğretimindeki gerekliliği ve sağlayacağı kazanımlar konusunda daha bilinçli hale geldiğini göstermektedir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine Yönelik Bulgu ve Yorumlar

Araştırmada yanıt aranan bir diğer alt problem tarih öğretmen adaylarının eğitim öncesi ve sonrasında birinci el tarihi kaynakları eleştirel gözle değerlendirebilme yeterlikleri ve bu bağlamda yaşadıkları zorluklar konusuna odaklan-

maktadır.

Katılımcılara bu bağlamda öncelikle sorulan soru eğitim öncesi ve sonrasında bu konudaki yeterlik algılarının ne gibi bir farklılık gösterdiğini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Eğitimden önce verilen yanıtlar incelendiğinde 12 katılımcının 10'u kendisini bu konuda yetersiz, 2'si ise yeterli gördüğünü ifade etmiştir. Eğitim sonrasında ise 12 katılımcının 9'u konuyla ilgili kendisini yeterli hissettiğini söylemiş, 3'ü ise bunun ancak bazı koşullar altında mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Tarih öğretmen adaylarına kendilerini birinci el tarihi kaynakları eleştirel gözle değerlendirme konusunda ne tür zorluklar yaşadıkları sorusu yöneltildiğinde alınan yanıtlar ise Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Tarih Öğretmen Adaylarının Birinci El Tarihi Kaynağın Eleştirel Analizinde Zorlandıkları Hususlara Dair Görüşlerinin Eğitim Öncesi ve Sonrası Durumu

	Görüşler	f
Eğitim Öncesi	Hangi açılardan sorgulamam gerektiğini bilmiyorum	7
	Kaynağın tarafsızlığını sorgulayamıyorum	4
	Her kaynağın oluşturulduğu dönem hakkında bilgi sahibi olmama	3
	Bu tür bir değerlendirmeye zamanım yetmez	2
	Kaynağın dönemine ait diğer kaynaklarla karşılaştırma yapma	2
	Zorluk yaşamıyorum	2
Eğitim Öncesi	Zorluk yaşamıyorum	9
	Her kaynağın oluşturulduğu dönem hakkında bilgi sahibi olmama	2
	Kaynağın dönemine ait diğer kaynaklarla karşılaştırma yapma	1

Tablo 3'te görüldüğü üzere katılımcıların birinci el tarihi kaynakları eleştirel değerlendirebilme konusundaki fikirlerinin eğitim öncesinden sonrasına büyük farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Eğitim öncesinde konu hakkında zorluk yaşamadığını ifade eden öğretmen adayı sayısı sadece 2 iken eğitim sonrasında 9'a yükselmiştir. Eğitim öncesinde kaynağı ne açıdan sorgulamak gerektiğini bilmediği için zorluk yaşadığını ifade eden katılımcı sayısı 7 iken eğitim sonrasında bunu dile getiren katılımcı olmamıştır. Bu durum gerçekleştirilen eğitimin konu hakkında büyük oranda gelişime imkân tanıdığını göstermektedir. Bununla birlikte sayıca az olmakla birlikte kaynakların oluşturulduğu döneme ait bilgi yetersizliği (f=2) ve o dönem kaynakları ile karşılaştırma yapma (f=1) konularında bazı sorunların eğitim sonrasında da dile getirildiği görülmektedir. Ancak bu durumun doğrudan eleştirel düşünme becerilerinin yetersizliğinden ziyade dönem ve kaynaklar hakkında bilgi eksikliğinden kaynaklandığı dikkate alınmalıdır. Bu konudaki bilgi eksikliğinin ortadan kalkması durumunda, bunun da bir sorun olmaktan çıkabileceği düşünülebilir. Ayrıca eğitim öncesinden sonrasına bu sorunları ifade eden katılımcı sayısının azalmış olması, eleştirel değerlendirme becerilerindeki gelişimin bu konudaki kaygıları da azalttığı şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine Yönelik Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın üçüncü alt problemi tarih öğretmen adaylarının eğitim öncesi ve sonrasında birinci el tarihi kaynağı eleştirel gözle değerlendirme biçimlerinin nasıl bir değişim gösterdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İlk olarak katılımcıların kaçının, eleştirel analiz için kaynağa belirlenen hangi kriterler doğrultusunda soru sorabildiklerinin eğitim öncesi ve sonrası sayısal olarak değişimi Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Tarih Öğretmen Adaylarının Birinci El Tarihi Kaynağı Eleştirel Sorgulama Becerilerinin Eğitim Öncesi ve Eğitim Sonrası Durumu

Değerlendirme Ölçütleri	Eğitim Öncesi	Eğitim sonrası
Belgeyi betimlemeye yönelik sorular	7	12
Belgenin yapısını/organizasyonunu belirlemeye yönelik sorular	0	8
Belgenin ana fikrini belirlemeye yönelik sorular	2	11
Belgenin yazılış amacını belirlemeye ve bunu metin içinden kanıtla desteklemeye yönelik sorular	2	10
Yazarın bakış açısını belirlemeye yönelik sorular	6	12
Belgenin içinde bulunduğu tarihsel bağlamı yansıtma derecesine yönelik sorular	2	6
Belgenin söylediği önemli şeyleri tespit etmeye yönelik sorular	0	9
Belgenin konuyla ilgili yanıtlamadığı/atladığı soruları açığa çıkarmaya yönelik sorular	0	8
Belgenin güvenilirliğini anlamaya yönelik sorular	7	11
Belgenin varsayımlarını belirlemeye yönelik sorular	0	7

Değerlendirme Ölçütleri	Eğitim Öncesi	Eğitim sonrası
Yazarın mantığıyla hareket edildiğinde konuyla ilgili çıkarılacak sonuçlara yönelik sorular	0	8
Kaynağın verdiği bilgileri diğer kaynaklarla karşılaştırmaya yönelik sorular	6	10
TOPLAM	32	112

Tablo 4'e bakıldığında katılımcıların eğitim öncesinde "belgenin yapısını/organizasyonunu belirlemeye", "belgenin söylediği önemli şeyleri tespit etmeye", "belgenin konuyla ilgili yanıtlamadığı/atladığı soruları açığa çıkarmaya", "belgenin varsayımlarını belirlemeye", "yazarın mantığıyla hareket edildiğinde konuyla ilgili çıkarılacak sonuçlara" yönelik hiçbir soru sormadıkları görülmektedir. Bu durum eğitim öncesi birinci el tarihi kaynağın eleştirel değerlendirmesi konusunda yeterli olmadıklarını göstermektedir. Eğitim sonrasında ise bu ölçütlerin tümü hakkında soru oluşturabilme oranı önemli derecede artış göstermiştir. Ayrıca eğitim öncesinde soru oluşturulabilen ölçütlerin tamamı konusunda eğitim sonrasında daha fazla katılımcının soru oluşturduğu görülmektedir. Bu da eğitimin konu hakkındaki gelişime katkısını kanıtlamaktadır.

Katılımcılardan AÖ 3'ün eğitim öncesinde birinci el tarihi kaynağı eleştirel gözle değerlendirmek için sorduğu sorular kaynağın yazarının kim olduğu ve yazım tarihine yönelik sorulardan ibarettir. AÖ3'ün yanıtı şöyledir:

ilk önce bu kaynağı kim yazmış, kim oluşturmuş.
Daha sonra yazarın kendi hayatını öğrenmek
gerekir. Bütün çabalarını okuduktan sonra bilmek
gerekir. Çünkü insan zihinsel olarak büyütüp yet-
reden etkilenir ve bunu görmek çok önemlidir. Bu
yüzden ben ilk önce "Bunu kim yazmış" soru-
su sorarım. Daha sonra hangi dönemde yazılmış
sorusu önemlidir. Çünkü aynı işin için 20 sene
geçmesinden 2 sene geçmesi daha önemlidir.
Aynı işin için ne kadar uzun süre geçerse geç-
meklik payı 2 katır azalır.

Buna karşılık eğitim sonrasında aynı katılımcının kaynağı değerlendirmek için sorduğu sorular büyük oranda çeşitlenmiş ve kaynağın eleştirel analizine odaklanmıştır. Bu bağlamda kaynağı tarihini, türünü, yayınlandığı yeri, verdiği önemli bilgileri, ana fikrini, güvenilirliğini, yansıttığı tarihsel bağlamı, diğer kaynakların yansıttığı bilgilerle uyumunu ve yazarın bakış açısını sorgulamaya yönelik sorular yönelttiği görülmektedir. Eğitim sonrası AÖ 3'ün kaynağına yönelttiği sorular aşağıda görülmektedir:

Kaynağın tarihi, türü nedir?
Kaynak kağıt el kaynağıdır?
Kaynağın söylediği önemli bilgiler nedir?
Makale hangi gazetede yayınlanmıştır?
1870'lerin zihniyeti nedir?
Metnin ana fikri nedir?
Kaynak ne kadar güvenilir?
- Makale o dönemde yapılan konu ile diğer
diğer kaynaklarla uyum gösteriyor mu?
- Makale objektif bir bakış açısı ile mi
yazılmış?
- 20. yy 'da imizde kadının toplumdaki
yeri nedir?

Üçüncü alt problemde tarih öğretmeni adaylarının bir tarihi kaynağı eleştirel gözle değerlendirme aşamasında kaynağına sorulan sorulara verdikleri yanıtların eğitim öncesi ve sonrasında nasıl bir farklılık gösterdiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda katılımcıların yanıtlarının birinci el tarihi kaynak analizi değerlendirme rubriğine göre dağılımı Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Tarih Öğretmen Adaylarının Birinci El Tarihi Kaynağı Eleştirel Biçimde Analiz Etme Becerilerinin Eğitim Öncesi ve Eğitim Sonrası Durumu

Değerlendirme Ölçütleri	Eğitim Öncesi		Eğitim Sonrası	
	Yeterli	Yetersiz	Yeterli	Yetersiz
Belgeyi betimlemeye yönelik yanıtlar	10	2	12	0
Belgenin yapısını/ organizasyonunu belirlemeye yönelik yanıtlar	6	6	9	3
Belgenin ana fikrini belirlemeye yönelik yanıtlar	7	5	11	1
Belgenin yazılış amacını belirlemeye ve bunu metin içinden kanıtlarla desteklemeye yönelik yanıtlar	7	5	12	0
Yazarın bakış açısını belirlemeye yönelik yanıtlar	8	4	11	1
Belgenin içinde bulunduğu tarihsel bağlamı yansıtmaya yönelik yanıtlar	4	8	6	6
Belgenin söylediği önemli şeyleri tespit etmeye yönelik yanıtlar	6	6	12	0
Belgenin konuyla ilgili yanıtlanmadığı/atladığı soruları açığa çıkarmaya yönelik yanıtlar	4	8	8	4
Belgenin güvenilirliğini anlamaya yönelik yanıtlar	9	3	12	0
Belgenin varsayımlarını belirlemeye yönelik yanıtlar	3	9	7	5
Yazarın mantığıyla hareket edildiğinde konuyla ilgili çıkarılacak sonuçlara yönelik yanıtlar	5	7	8	4
Kaynağın verdiği bilgileri diğer kaynaklarla karşılaştırmaya yönelik yanıtlar	4	8	6	6
TOPLAM	73	71	114	30

Eğitim sonrasında birinci el tarihi kaynağın eleştirel değerlendirilmesi konusunda tarih öğretmen adaylarının gösterdiği gelişim Tablo 5'e bakıldığında görülmektedir. 12 ölçütün 10'unda katılımcıların yarısından fazlasının yeterli yanıtlar verdiği görülmüştür. Bu durum gerçekleştirilen eğitimin amacına büyük oranda ulaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Katılımcıların eğitim sonrasında birinci el tarihi kaynağın eleştirel analizine yönelik olarak verdikleri yanıtların olumlu yönde değişimine örnek olabilecek bir yanıt AÖ 5'in yanıtıdır. AÖ 5 yazarın mantığıyla hareket edildiğinde konuyla ilgili çıkarılacak sonuçlara yönelik soruyu eğitim öncesinde yanıtızsız bırakmıştır:

Buna bir bir bilmem yok

Eğitim sonrasında ise AÖ 5 kaynağın mantığıyla hareket edildiğinde ulaşılabilecek sonuçlarla ilgili çıkarımda bulunarak yeterli bir yanıt vermiştir:

1892 yılında kalem bir kalemlerden isimli dergi deha için alırdı.
Buna deha için yığın efiladığını vb.

Birinci el tarihi kaynağın eleştirel analizi konusundaki maddelerden biri diğeri kaynağın güvenilirliğini anlama noktasına odaklanmaktadır. AÖ 12 eğitim öncesinde buna yanıt vermemiş kaynağın güvenilirliğinin dönem hakkında uzmanlaşıldığı takdirde belirlenebileceğini ifade etmiştir:

Dönem hakkında uzmanlaştıktan sonra doğru derece belirlenir.

AÖ 12 eğitim sonrasında ise kaynağın güvenilirliğini değerlendirerek bunu gerekçelendirdiği bir yanıt vermiştir:

Geçmiş dönemleri yazarın izmir'deki ailelere göre yaptığı için önemli maddelerden başka diğer kaynaklardaki durum için genelene yapılması güvenilirliği sağlamıştır (Doğru kademeler - Türk kademelerinde yapılması yapılmış?)

Birinci el bir tarihi kaynağın eleştirel analizinde değerlendirilmesi beklenen bir diğer aşama belgenin içinde bulunduğu tarihsel bağlamı yansıtmaya yönelik olarak AÖ 7 eğitim öncesinde kaynağın içinde bulunduğu tarihsel bağlamı yansıtmaya derecesi konusunda şu yanıtı vermiştir:

Dışarıdan bir gelenek ne kadar yansıtabilirse

Eğitim sonrasında ise AÖ 7 kaynağın yazıldığı tarihsel dönem hakkındaki bilgileriyle karşılaştırma yaparak çıkarımda ve eleştiride bulunmuştur. Katılımcının yanıtı şöyledir:

Kadınları çok sıkı tutulmuş, belki bahsi geçen kadın tipolojisi belli bir yaş evlilik safhası sahip kadınlarda belirli mali durumları belli düzeyde kadınlar baskı yoran iş dünyasına - tabii bu iş dünyası kadın taraflarına göre olan sınırlı düzeyindedir - çalışmaktadır.

Bununla birlikte eğitim sonrasında” belgenin içinde bulunduğu tarihsel bağlamı yansıtmaya yönelik yanıtlar” ve “kaynağın verdiği bilgileri diğer kaynaklarla karşılaştırmaya yönelik yanıtlar”ın diğerlerine göre daha az gelişmiş olması eğitimin niteliğinden ziyade kaynağın yazıldığı dönem ve kaynaklar hakkındaki bilgi eksikliğine bağlanabilir. Bu durum önceki alt problemde katılımcıların ifade ettikleri dönem ve kaynaklar hakkındaki bilgi eksikliğinin yarattığı zorluğun bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma eğitimlerinin son aşamasındaki tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin birinci el tarihi kaynak incelemelerine yönelik hazırlanan eğitim yoluyla geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen uygulamalar sonrasında elde edilen sonuçlar iki başlık altında sunulmuştur.

Tarih Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerine, bunun öğrencilere sağlayacağı kazanımlara, birinci el tarihi kaynakları eleştirel gözle değerlendirebilme yeterliklerine ve bu bağlamda yaşadıkları zorluklara yönelik görüşlerinin eğitim öncesinden sonrasına gösterdiği değişim:

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin gerekliliği ve eleştirel düşünceyi kullanmanın öğrencilere sağlayacağı kazanımlar konusundaki yanıtlarının eğitim öncesinden sonrasına çeşitlilik açısından artış göstermesi ve eğitim öncesi belirtilen görüşlere katılma oranının eğitim sonrasında daha fazla olması katılımcıların konu hakkında daha bilinçli hale geldiklerini göstermektedir.

Tarih öğretmen adaylarının birinci el tarihi kaynakları eleştirel değerlendirme konusundaki yeterlik algıları da eğitim sonrasında önemli bir değişim göstermiştir. Eğitim öncesinde 12 katılımcının 10’u kendisini bu konuda yetersiz, 2’si ise yeterli gördüğünü söylerken eğitim sonrasında 12 katılımcının 9’u konu hakkında kendisini yeterli hissettiğini ifade etmiştir.

Katılımcıların birinci el tarihi kaynakları eleştirel değerlendirmede yaşadıkları zorluklar konusundaki bulgular da eğitimin büyük oranda yararlı olduğunu göstermektedir. Eğitim öncesinde konu hakkında ifade edilen gerekçeler çeşitlilik gösterirken eğitim sonrasında sayıca sınırlı hale geldiği görülmüştür. Ayrıca kaynağın nasıl sorgulanacağını bilmeme konusundaki görüşler eğitim öncesinde sıkça ifade edilirken eğitim sonrasında ise bunu gerekçe olarak sunan katılımcı olmamıştır.

Literatür incelendiğinde birinci el tarihi kaynaklar aracılığıyla benzer biçimde gerçekleştirilen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak tarih öğretmen adaylarının çeşitli becerilerinin geliştirilmesi noktasında farklı kaynak türlerinin eylem araştırması yöntemine dayalı olarak işe koşulması açısından benzer bazı çalışmalar göze çarpmaktadır. Öztürk (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada yapılan tarihi roman okuma ve inceleme çalışmalarının tarih öğretmen adaylarının önemli bir kısmının tarihsel roman okumaya yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği, yazılı anlatım becerilerini geliştirdiği gözlenmiştir. Çalışma eylem araştırması yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmesi ve tarih öğretmen adaylarının konu hakkında olumlu tutum gelişimine katkı sağlaması açısından mevcut çalışmayla örtüşmektedir. Öztürk (2012) tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışmada tarih öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgilerinin geliştirilmesinde web temelli bir öğrenme etkinliği tasarlanmıştır. Gerçekleştirilen eylem araştırmasında tarih öğretmen adaylarının Wikipedia yazarlığını web yazarlığı konusunda etkili ve motivasyonu artırıcı bir araç olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma eylem araştırmasına dayalı uygulamaların tarih öğretmen adaylarının konu hakkındaki

yeterlik algılarına olumlu etkisi bakımından mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Demircioğlu (2016) tarafından tarih öğretmen adayları ile gerçekleştirilen eylem araştırması yöntemine dayalı çalışmada ise katılımcıların tarih dersinde sözlü tarih kullanımı konusunda tutumlarının, temel bilgi ve becerilerinin büyük ölçüde geliştiği görülmüştür. Mevcut çalışmada da gerçekleştirilen eğitim katılımcıların tarih öğretiminde eleştirel düşünmeye yönelik olumlu görüşlerinin yanı sıra becerilerinin de gelişimini sağlamıştır. Uygulama grubu farklı olmakla birlikte eylem araştırması yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmalarında Güngör Akıncı ve Dilek (2012) temsili resmin kullanımının tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine etkisini araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda temsili resim kullanımının öğrencilerin üzerinde çalışma yapılan konuyu öğrenmelerinde, derse ilgi ve katılımlarının artmasında ve yaratıcı düşünme gibi becerileri geliştirmelerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte eylem araştırmasına dayanan çalışmanın katılımcıların eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlanması açısından mevcut çalışmayla benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Uygulama grubu olarak öğretmenlerin kullanıldığı benzer yöntemeye dayanan bir başka çalışma ise Ütkür, Kabapınar ve Önder (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğretmenlere eylem araştırmasına dayalı olarak verilen örnek olay temelli eğitimin, işlenen hayat bilgisi derslerinde ne derece etkili olduğunun saptanması amaçlanmıştır. Verilen eğitim sonrasında öğretmenlerin örnek olay yöntemini işe koşma noktasında kullandıkları soru tiplerinin ve etkinliklerin niteliğinde artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada da eylem araştırmasına dayalı eğitimler sonrasında katılımcıların birinci el tarihi kaynakları eleştirel sorgulama ve değerlendirme bağlamında oluşturdukları soru tiplerinin ve verilen yanıtların niteliğinde artış gözlenmiştir.

Tarih öğretmen adaylarının birinci el tarihsel kaynağı eleştirel gözle sorgulama ve değerlendirme biçimlerinin eğitim öncesinden sonrasına gösterdiği değişim:

Tarih öğretmen adaylarının birinci el tarihi kaynakları eleştirel değerlendirmek için kaynağa ne tür sorular sorabildikleri/soramadıkları konusundaki bulgular incelendiğinde eğitim sonrasında önemli farklılıklar olduğu söylenebilir. Katılımcıların araştırmacı tarafından belirlenen bazı kriterlere dair eğitim öncesinde hiçbir soru oluşturamazken eğitim sonrasında bu kriterlerin tamamı hakkında sorular oluşturulabildiği görülmüştür. Ayrıca eğitim öncesinde soru oluşturulabilen ölçütlerin tamamı ile ilgili eğitim sonrasında daha fazla katılımcının soru oluşturduğu görülmektedir. Bu durum katılımcıların birinci el tarihi kaynakları eğitim öncesine göre çok daha farklı yönlerden eleştirel biçimde sorgulayabildiklerini göstermektedir.

Birinci el tarihi kaynağı eleştirel değerlendirme konusunda araştırmacının hazırladığı (ölçütlere dayalı olarak oluşturulan) sorulara verilen yanıtların niteliği de eğitim öncesinden sonrasına farklılık göstermiştir. Eğitim sonrasında 12 ölçütün 10'unda katılımcıların yarıdan fazlasının yeterli yanıtlar verdiği ve kaynağı eleştirel bir gözle farklı açılardan analiz edebildikleri görülmüştür. Bu durum gerçekleştirilen eğitimin amacına büyük oranda ulaştığı şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte eğitim sonrasında bazı ölçütlerle ilgili yanıtların diğerlerine göre daha az gelişmiş olmasının ise eğitimin niteliğinden ziyade (katılımcıların da ifade ettiği üzere) kaynağın yansıttığı dönem ve kaynaklar hakkındaki bilgi eksikliğine bağlı olduğu bu nedenle de konu hakkındaki bilgilerinin artması durumunda bir sorun olmaktan çıkacağı düşünülmektedir.

5. Öneriler

Araştırma birinci el tarihi kaynaklara dayalı etkinlikler aracılığıyla öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye yönelik tutumlarının ve becerilerinin geliştirilebileceğini ortaya koymuştur. Öğretmen adayları programda yer alan dersler bünyesinde kimi zaman birinci el tarihi kaynakların kullanıldığını ancak benzer bir eleştirel incelemeye tabi tutulmadığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle tarih öğretmeni yetiştiren programlarda yer alan dersler bünyesinde birinci el tarihi kaynaklarla gerçekleştirilecek benzeri çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Bu konuda bir diğer yol öğretmen adaylarının kendilerinin yürüteceği araştırmalardır. Birinci el tarihi kaynakların eleştirel değerlendirilmesi konusunda yeterince bilgilendirilmelerinin ardından verilen araştırma ödevleri kapsamında birinci el tarihi kaynakları seçme ve kullanma gibi faaliyetlerde bulunmaları sağlanmalıdır. Bu anlamda inisiyatif almaları eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek açısından faydalı olabilir.

Tarih dersi eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi için en önemli derslerden biridir. Öğretmen adaylarının derslerde kullanacakları farklı tarihi kaynak türleri de benzer bir potansiyele sahip olabilir. Birinci el kaynakların bu anlamda sağladığı yarar göz önünde bulundurularak diğer tarihi kaynak türleri ile benzer çalışmaların gerçekleştirilmesi ve etkilerinin değerlendirilmesi önerilebilir.

6. Ekler

Ek 1: İzmir’de bulunan bir yabancı gezgin Nicol Martha ‘nın “Ismeer or Smyrna and its British Hospital” adlı çalışmasından bir bölüm (Akt. Beyru, 2000).

Zavallı Türk kadınları, genellikle boş zamanlarını konuşmak ve gevezelik etmekle geçirirler. Zaten başka ne yapabilirler ki! Onların da kendilerine göre bir eğlencelerinin olması gerekirdi ve bunların bellibaşlıları, bütün gün çarşılarda dolaşmak, ya da kahvelerini de yanlarına alarak kalabalık gruplar halinde mezarlıkları ziyaret etmek, ya da İzmir’in biraz dışındaki açıklıklara giderek, orada güneşin altında oturup sohbet etmek ve en çok sevdikleri şey olan kahvelerini yudumlamak şeklinde kendisini göstermektedir. Gerçekte, yabancı yazarlar tarafından bunca konuşulan Doğulu kadınların özgürlükleri konusunda herhangi bir istek ya da özlem duyduklarına tanık olmadım. Tersine, Türk kadınları, bana kalırsa, canlarının istediği zaman dışarı çıkabiliyor, bazen bütün gün dışarda kalabiliyordu. Kuşkusuz bunu, yalnız başlarına değil, iki üç ailelik gruplar halinde yaparlardı. Genellikle Türk kadınlarının kocalarıyla birlikte dolaştıklarına pek sık rastlanmaz. Ama, zaman zaman cuma ya da pazar günleri böyle bir aile gezisine de tanık olunabilmektedir. Bu gezilerde koca genellikle önden, omuzunda ya da yanında çocuğunu elinden tutarak yürür, geridense eşi ya da eşleri onu diğer çocuklarıyla birlikte izlerler. Aslında, birden fazla eş almak âdeti de gün geçtikçe ortadan kalkmaktadır. Bu, zenginler arasında bile artık hoşgörülen bir usul değildir. Yoksullarsa zaten bu olanağı bulamazlar. (577)

Ek 2: 1872 yılında İzmir’de yayımlanan L’Impartial gazetesinde yayımlanan bir makale (Akt. Beyru, 2000).

İzmir’de sosyeteye yeni dahil olan bir gözlemcinin gözüne çarpan ilk husus, bu grup içinde hanımların erkeklerle karşı sergiledikleri kesin üstünlüktür. Bu, fiziki görünüm olarak ele alındığında zaten herhangi bir tartışmaya yol açmayacak kadar açıktır ve bunu görmemek için insanın kör olması gerekir. Aslında, İzmirli hanımların güzelliğinin ünü herkesçe bilinir. Batıdan gelen bir gezgin, büyük bir rahatlıkla, bu durumun kentte karşılaştığı tek avantaj olduğunu söyleyecektir. Buna karşılık erkekler bir hayli çirkindir. Fizik görünümünü bir yana bırakıp davranışsal özellikler sözkonusu olduğunda da, kadınların güçlü cins diye bilinen erkeklerden çok üstün olduğu görülür. Hanımlar, bunlarda da büyük bir rahatlık, zevk ve Batı dünyasının âdet ve davranışlarına uyum sergilerler. Erkeklerse genelde beceriksiz ve vasattırlar.

Hanımlar –tabii, belli bir sosyete düzeyinde olanlar– genelde erkeklerden çok okurlar, açık ve öğrenmeye hazır bir zekâ ve sanat konularına değinebilen bir espri yeteneği sergilerler ve görece bilgilidirler. Erkeklerin ise, büyük bir ilgisizlik havası içinde, bayağı cahil oldukları görülür. Bu çelişkinin bir yerde, burada verilen eğitim sisteminden kaynaklandığını tahmin ediyoruz. Burada, gençlerin okula –ve de ne biçim bir okul– başladıktan sonra, en erken bir fırsatta iş dünyasına girmek için onu terkettiler ve her şeylerini bu işe verdikleri (553) [anlaşıyor].

Ek 3: Katılımcıların diğer grupların çalışmalarına yönelik değerlendirmelerinden örnekler.

Artadığım sorularından önce soruları oldukça genelde ve doğru buldum. Makale içeriğine dayalı sormuş olduğu sorularda oldukça yerinde olmakla birlikte yazının bakiye kısmına ve yazının yazılış sürecine ilişkin daha fazla soru (değin memnûn olduğum gibi) yöneltmes? gerektiğini ve (kendiminde değinmemiş) olduğunu düşünüyordum. Bu yazılış amacından ilginçti daha fazla soru sorulması gerektiğini gözlemlemekte ve düşünmekteyim.

Yazarın kişisel bilgilerini sorgulaması, kaynağın objektiflik ilkesine uyup uymadığı sonucuna varmakta önemlidir. Sorularda bu bilgilerin sıkça sorulmasını doğru buldum.

Kaynakta yer alan gözlemlerin hangi aralıklarla yapıldığının sorulmasını duyarlılık ilkesine bağlı kalındığı için olumlu buldum.

Genel olarak soruları değerlendirdiğimde kendi sorularımı yetersiz buldum. Fakat makalenin içeriğiyle ilgili sorulara da yer verilseydi bence daha güzel olabilirdi.

Bir esere sorulabilecek genel sorgular açısından yeterli bir sorulara yapılmış ancak metnin içeriği ile ilgili sorgulamalarda eksik kalmış.

7. Kaynakça

- Altıkulaç, A. & Gökkaya, A.K. (2014). Tarih Öğretiminde Hatıratların Kullanımının Tarihsel Empati Becerisine Etkisi. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(1), 21-35.
- Arseven, A., Dervişoğlu, M.F. & Arseven, İ. (2015). Tarih Öğretmen Adaylarının Sorgulama Becerileri İle Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişki. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32,171-185.
- Beyru, R. (2000). *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Büyükboyacı, Ş. (2013). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Tarih Öğretmenlerinin Tarih Öğretimine İlişkin Görüşleri (Isparta İli Örneği). *Ulakbilge*, 1(2), 1-28.
- Capps, K. & Vocke, D. E. (1991). Developing Higher-Level Thinking Skills through American History Writing Assignments. *OAH Magazine of History*, 6(2), 6-9.
- Craver, K.W. (1999). *Using Internet Primary Sources to Teach Critical Thinking Skills in History*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Daniel, M.F., Lafortune, L., Pallascio, R., Splitter, L., Slade, C., & De la Garza, T. (2005). Modeling the Development Process of Dialogical Critical Thinking in Pupils Aged 10 to 12 Years. *Communication Education*, 54, 334-354.
- De La Paz, S. (2005). Effects of Historical Reasoning Instruction and Writing Strategy Mastery in Culturally and Academically Diverse Middle School Classrooms. *Journal of Educational Psychology*, 97(2), 139-156.
- Demircioğlu, E. (2016). Teacher Candidates' Attitudes to Using Oral History in History Education. *Journal of Education and Training Studies*, 4(6), 184-191.
- Demircioğlu, İ.H. (2009). Tarih Öğretmenlerinin Tarihsel Düşünme Becerilerine Yönelik Görüşleri. *Milli Eğitim*, 184, 228-239.
- Demircioğlu, İ.H. (2011). Tarih Derslerinde Tarih Web Sitelerinin Eleştirel Bir Barış Açısıyla İncelenmesi. *Milli Eğitim*, 190, 203-211.
- Dinç, E. (2009). Etkili Tarih Öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 1427-1451.
- Diriöz, U. (2006). Tarih öğretiminde eleştirel ve yaratıcı düşüncenin geliştirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan, Y. & Dinç, E. (2007). Birinci Elden Tarih Kaynaklarının Sosyal Bilgiler ve Tarih Derslerinde İnternet Üzerinden Kullanımı: ABD ve İngiltere'den Uygulama Örnekleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 195-220.
- Doğanay, A. & Yağcı, R. (2011). İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminde Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştirmek İçin Uyguladıkları Etkinliklerin Değerlendirilmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2),1679-1702.
- Ennis, R.H. (1993). Ciritcal Thinking Assessment. *Theory into Practice*, 32(3), 179-186.
- Gibson, C. (1995). Critical Thinking: Implications for Instruction. *RQ*, 35(1), 27-35.
- Given, L., M. (Ed.). (2008). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. California: Sage Publications.
- Gueldenzoph Snyder L. & Snyder, M.J. (2008). Teaching Critical Thinking and Problem Solving Skills. *The Delta Pi Epsilon Journal*, L(2), 90-99.
- Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılıgılar. *Sosyal Bilimler*, 7(1), 57-74.
- Güngör Akıncı, B.A. & Dilek, D. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Temsilî Resim Kullanımıyla Tarihsel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36, 5-23.

- Hager, K. & Kaye, M. (1992). Critical Thinking in Teacher Education: A Process-Oriented Research Agenda. *Australian Journal of Teacher Education*, 17(2), 26-33.
- Halpern D.F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. New York: Psychology Press.
- Işık, H. (2011). Ortaöğretim Tarih Derslerinde Birinci ve İkinci El Kaynaklar ile Etkinlik Temelli Ders İşlemenin Öğrencilerin Tarihsel Düşünme Becerilerine Etkisi. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 1323-1337.
- Jones, E.A. & Ratcliff, G. (1993). *Critical Thinking Skills for Collage Students*. National Center on Postsecondary Teaching, Learning, and Assessment. Washington: Office of Educational Research and Improvement.
- Kerr, J. (1998). Listening in on the Language of Collaboration in a Writing Workshop. *Middle School Journal*, 30(1), 3-8.
- Kimbrough, H.E. (2007) What are effective methods of teaching critical thinking skills to middle school students?. Unpublished Project for the Master in Teaching Degree. Evergreen State College, Washington.
- King, A. (1995). Designing The Instructional Process To Enhance Critical Thinking Across The Curriculum: Inquiring Minds Really Do Want to Know: Using Questioning to Teach Critical Thinking. *Teaching of Psychology*, 22(1), 13-17.
- Lacey, B. (1995). Review: Evaluating Viewpoints: Critical Thinking in United States History By Kevin O'Reilly. *The History Teacher*, 28(2), 274-275.
- Miles M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data Analysis* (Second Edition). California: Sage Publications.
- Milton, H. (1993). Improving the critical thinking skills of ninth grade world history students by integrating critical thinking skills and course content. Unpublished Ed.D. Practicum. Nova University, Florida.
- Öztürk, İ.H. (2011). Tarih Öğretmeni Eğitiminde Tarihsel Romanların Kullanımı: Bir Eylem Araştırması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 12(4), 277-301.
- Öztürk, İ.H. (2012). Tarih Öğretmeni Adaylarına Bit Destekli Öğretim Becerilerinin Kazandırılmasında Tasarım Temelli Öğrenme Yaklaşımı. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(3), 945-968.
- Paul, R.W. (2012). *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World* (Fourth Edition). J. Willson, A.J.A. Binker, (Eds.), Tomales CA: Foundation for Critical Thinking.
- Paul, R.W., Elder, L. & Bartell, T. (1997). *California Teacher Preparation for Instruction in Critical Thinking: Research Findings and Policy Recommendations*. Sacramento: California Commission on Teacher Credentialing.
- Pellegrino, A.M. (2007). The manifestation of critical thinking and metacognition in secondary American History students through the implementation of lesson plans and activities consistent with historical thinking skills. Unpublished Phd Thesis. The Florida State University, Florida.
- Pınar, İ. (1994). *Gezginlerin Gözüyle İzmir: XIX. Yüzyıl I*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Pınar, İ. (1997). *Gezginlerin Gözüyle İzmir: XX. Yüzyıl*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Probus, M. (1955). Teaching Critical Thinking through History. *The School Review*, 63(7), 393-396.
- Robyns, M.C. (2001). The Archivist as Educator: Integrating Critical Thinking Skills into Historical Research Methods Instruction. *The American Archivist*, 64(2), 363-384.
- Savich, C. (2009). Improving Critical Thinking Skills in History. *Networks*, 11(2), 1-12.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. (2013). Tarih Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri. Ankara.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2007). Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı. Ankara.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2011a). Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı. Ankara.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2011b). Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı. Ankara.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2012). Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Öğretim Programı. Ankara.
- Thill, L.L. (1990). The use of moral dilemmas in teaching American History: Strategies for improving critical thinking, moral reasoning, and learning. Unpublished Phd Thesis. Illinois State University, Illinois.
- Ulusoy, K. (2009). Using The Text Relating to The Exquisite Subjects in History Teaching by Means of The Hermeneutic Method (Armenian Matter As An Example). *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(8), 2244-2282.
- Unrau, N.J. (2008). *Thoughtful Teachers, Thoughtful Learners: Helping Students Think Carefully* (Second Edition). Ontario: Pippin Publishing Corporation.
- Ütkür, N., Kabapınar, Y. & Önder, A. (2016). Örnek Olay Yönteminin Hayat Bilgisi Derslerinde Kullanımına Yönelik Bir Eylem Araştırması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), 41-58.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.